

УДК 811.161.2'367.52

КВАНТИТАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРЯДКУ СЛІВ У ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ)

Оксана ШУХОВА (Харків, Україна)

Стаття є спробою встановлення поширеності порядку слів різних типів в односкладних реченнях, вибраних із сучасних українських текстів художньої прози. Надано статистику кількісних виявів різних типів словопорядку в односкладних реченнях, дібраних із текстів методом суцільної вибірки; з'ясовано особливості порядку слів у деяких типах односкладних речень, виявлених у досліджуваному матеріалі. Встановлено, що серед односкладних речень у сучасних художніх прозових текстах переважають ті, які мають структуру Р або РО.

Ключові слова: односкладні речення, порядок слів, парцеляти, приєднувальні конструкції, номінативні речення.

Статья представляет собой попытку установить распространенность порядка слов разных типов в односоставных предложениях, выбранных из современных текстов украинской художественной прозы. Приведена статистика количественных проявлений разных типов порядка слов в односоставных предложениях, выделенных из текстов методом сплошной выборки; выяснены особенности порядка слов в некоторых типах односоставных предложений, обнаруженных в исследуемом материале. Установлено, что среди односоставных предложений в проанализированных текстах преобладают те, которые имеют структуру Р или РО.

Ключевые слова: односоставные предложения, порядок слов, парцелляты, присоединительные конструкции, номинативные предложения.

The article attempts to find out the occurrence of different types of word order in single-constituent clauses excerpted from modern Ukrainian belles-lettres prose texts using the method of total sampling. The statistics of quantitative expression of different word order types in single-constituent clauses have been given; the peculiarities of word order in different types of single-constituent clauses have been investigated. It has been found out that in modern belles-lettres prose texts single-constituent clauses corresponding to the structure P and PO are predominant.

Key words: single-constituent clauses, word order, parcels, conjunctive constructions, nominal sentences.

Проблеми словопорядку є здавна цікавими для мовознавців, проте багато питань досі залишаються недослідженими. У статті, що пропонується, зроблено спробу з'ясувати квантитативні закономірності вияву різнотипного порядку слів в односкладних реченнях, виділених із художніх прозових текстів сучасних українських авторів. Джерелами дослідження стали романи, повісті, новели та оповідання сучасних українських письменників (див. список літератури). Проаналізовано 614 односкладних речень різних типів та 62 парцеляти та приєднувальні конструкції, що являють собою сурядні або підрядні частини складних речень, які інтонаційно оформлені як окремі речення та мають певну структурно-граматичну автономність [8, с. 12; 11, с. 69].

У таблиці 1 відображено загальну кількість односкладних речень та парцельованих і приєднувальних конструкцій різних типів.

Таблиця 1

Тип речень	Кількість речень	% від загальної кількості односкладних речень	Кількість парцелятів	% від загальної кількості парцелятів
Всього	614	100	62	100
Означено-особові	158	25,7	8	12,9
Неозначено-особові	73	11,9	4	6,5
Узагальнено-особові	9	1,5	3	4,8
Безособові	154	25,1	38	61,3
Безособові на -но, -то	10	1,6	-	-
Інфінітивні	23	3,7	9	14,5
Номінативні	161	26,2	-	-
Пряма мова	26	4,2	-	-

У таблиці 2 надається квантитативна характеристика типів порядку слів в односкладних реченнях і в парцельованих та приєднувальних конструкціях. Для позначення членів речення вжито такі скорочення: Р – присудок, О – додток, С – обставина.

Таблиця 2

Порядок слів	Кількість речень	% від заг. кількості речень	Кількість парцелятив	% від заг. кількості парцелятив	Порядок слів	Кількість речень	% від заг. кільк. реч.	Кількість парцелятив	% від заг. кільк. парц.
Р	82	13,4	1	1,6	РОО	11	1,8	1	1,6
ОР	47	7,7	10	16,1	СРС	13	2,1	3	4,8
РО	55	9	5	8,1	ССР	8	1,3	1	1,6
РС	30	4,9	-	-	ССОР	-	-	1	1,6
СР	25	4,1	4	6,5	ОРСС	-	-	1	1,6
СРО	14	2,3	4	6,5	СОРСС	-	-	2	3,2
ОРС	18	2,9	-	-	Інші	73	11,9	9	14,5
РОС	-	-	3	4,8	Номін.	161	26,2	-	-
СОР	15	2,4	1	1,6	Розп.	455	74,1	49	79
					Неокл.	422	68,7	48	77,4
					Окл.	33	5,4	1	1,6
РСО	-	-	2		Пит.	47	7,7	10	16,1
ОСР	13	2,1	5		Пит.-окл.	4	0,7	-	-
ООР	9	1,5	5		Спон.	72	11,7	3	4,8
					Неокл.	58	9,4	3	4,8
					Окл.	14	2,3	-	-
ОРО	14	2,3	4						

Отримані дані свідчать про те, що в цілому кількісну перевагу мають односкладні речення, які у своєму складі мають лише дієслово-присудок Р – *Не спалося* (20, с. 82) або відповідають структурі РО – *Ненавиджу себе* (13, с. 259). Серед парцельованих і приєднувальних конструкцій зустрічаємо головним чином ті, що мають порядок слів ОР – *Але про клієнтів не йшлося* (8, с. 131), а також РО – *І чекаю на близнят* (3, с. 46), ОСР – *А півня на обід зарізали* (16, с. 313) та ООР – *А йому ще й сім'ю годувати* (10, с. 60).

В процесі аналізу усі синтаксичні одиниці було поділено на 2 групи – речення і парцельовані конструкції на передачу мови автора та речення і парцеляти, що передають діалогічне мовлення персонажів.

Таблиці 3 і 4 відображують інформацію щодо найпоширенішого порядку слів у авторській мові та діалогах у реченнях та парцелятах відповідно. До класифікації враховано всі типи односкладних речень, окрім номінативних.

Таблиця 3

	Кількість речень	Панівний порядок слів	% від кількості речень в авторській мові	Приклад
Авторська мова	187	Р	10,2	<i>Почалося</i> (20, с. 39).
		ОР	15	<i>Цукрянники давали</i> (3, с. 42).
Діалоги	209	Р	30,1	<i>Не бачу</i> (13, с. 267).
		РО	18,2	<i>Не довіряй їй</i> (4, с. 86).

Таблиця 4

	Кількість парцелятів	Панівний порядок слів	% від кількості парцелятів у діалогах	Приклад
Авторська мова	31	CP	12,9	<i>Але так сталося</i> (15, с. 295).
		OP	16,1	<i>Але чогось бракувало</i> (15, с. 293).
		ОСР	12,9	<i>Хоча, чого у великому місті не побачиши ...</i> (8, с. 253)
		ОРО	12,9	<i>Але антибіотики прописати було нікому</i> (20, с. 88).
Діалоги	21	OP	23,8	<i>Але мені неспокійно</i> (20, с. 162).
		PO	19	<i>А не телефонували йому?</i> (8: 136)
		ООР	19	<i>А що тобі поставити?</i> (20, с. 31)

26 % досліджуваного матеріалу становлять номінативні речення. 25 % з них – речення із залежними членами, у яких порядок слів допомагає розрізнити односкладне номінативне речення – *Дуже дотепний жарт* (16, с. 318) від двоскладного – *Жарт дуже дотепний* [1, с. 206-207]. До односкладних речень відносимо назви книг та заголовки – *Апокаліпсис* (14, с. 268); *Під'їзд перший* (8: 23), хоча це питання є досить суперечливим. П.С. Дудик [5, с. 261], А.П. Загнітко [7, с. 226], К.Ф. Шульжук [15, с. 131] та інші відносять їх до номінативних речень на відміну від Б.М. Кулика [8, с. 111], Д.І. Ганича [1, с. 156], Юрія Шереха (Ю. В. Шевельова) [13, с. 91], [14, с. 97], які заперечують належність цих синтаксичних одиниць до речень взагалі.

Цікавими є речення та парцеляти, що мають у своїй структурі іменник та обставину часу, розташовану до або після нього – *У церкві напівморок* (13, с. 261); *А твої бронтозаври – лише в американському кіно...* (15, с. 294). Стосовно належності цих синтаксичних структур також немає спільної думки. Д.І. Ганич [1, с. 75], А.П. Грищенко [2, с. 410], П.С. Дудик [4, с. 280], О.Д. Пономарів [12, с. 272] відносять їх до двоскладних еліптичних неповних речень із пропущеним дієсловом-присудком, в той час як О.Н. Синявський [10, с. 230], І.І. Слинько [11, с. 250-253], Ю. Шерех (Шевельов) [14, с. 96] зараховують такі речення до номінативних односкладних. В ході дослідження було знайдено 60 речень та 10 парцельованих та приєднувальних конструкцій цього типу.

Під час дослідження виділено 10 речень, що мають у своєму складі називний теми – *Лав. Її звали Люба, але Лав називав її хлопець, вже не пам'ятаю, як його звали* (20, с. 7). Всі ці речення віднесено до номінативних, хоча серед вчених існують різні точки зору. Так, на думку А.П. Грищенка [3, с. 417], П.С. Дудика [5, с. 261-262], А.П. Загнітка [7, с. 226], К.Ф. Шульжука [15, с. 131] речення, що є називним теми, можна віднести до номінативних. Натомість Б.М. Кулик [8, с. 112], О.Д. Пономарів [12, с. 269] реченнями їх не вважають.

Невелику кількість проаналізованого матеріалу складають речення з прямою мовою. 54 % з них мають слова автора після прямої мови – *«Та-да-дам...» – раптом почулося наспіване вголос десь збоку* (11). Більшість таких речень мають дієслово у препозиції до залежного члена – *«Брешиш ти всьо», – долинає з сусіднього ліжка* (13: 259). У реченнях із прямою мовою на початку спостерігається розташування залежних членів у препозиції до дієслова – *Малому чути її голос у татовій мобіліці: «Бахили...?»* (1, с. 12).

Отже, у текстах сучасної художньої прози серед односкладних речень різних типів в цілому переважають неокличні розповідні, що складаються лише з дієслова-присудка Р або відповідають структурі РО. Серед парцельованих і приєднувальних конструкцій спостерігаємо перевагу порядку слів OP, PO, ОСР, ООР. Певні особливості мають типи речень, які розглянуто окремо. Перспективою подальших розвідок вважаємо дослідження квантитативних особливостей порядку слів у інших функціональних стилях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Грищенко А.П. Неповне речення / А.П. Грищенко // Українська мова. Енциклопедія / За ред. В.М. Русанівського та ін. – К.: Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – С. 409-410.
3. Грищенко А.П. Номінативне речення / А.П. Грищенко // Українська мова. Енциклопедія / За ред. В.М. Русанівського та ін. – К.: Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – С. 416-417.
4. Дудик П.С. Неповні речення / П.С. Дудик // Сучасна українська літературна мова в 5-ти кн. / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. Кн.3. Синтаксис. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 262-309.
5. Дудик П.С. Односкладні речення / П.С. Дудик // Сучасна українська літературна мова в 5-ти кн. / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. Кн.3. Синтаксис. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 232-262.
6. Загнітко А. Закономірності і напрями внутрішньореченнєвої актуалізації (на матеріалі парцельованих і приєднаних конструкцій) / А. Загнітко // Семантика і прагматика граматичних структур. Збірник наукових праць. – Донецьк, 1998. – С. 6-14.
7. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч.1 / А.П. Загнітко. – Горлівка: ГДПІМ, 2004. – 227 с.
8. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови : [підручн.] / Б.М. Кулик. – К.: Радянська школа, 1965. Ч.П: Синтаксис. – 282 с.
9. Плющ Н.П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н.П. Плющ / Українська мова і література в школі. – К.: «Радянська школа», 1981. – №1 (287). – С. 68-71.
10. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Х.: Література і мистецтво, 1931. – 368 с.
11. Слинко І.І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : [навч. посібн.] / І.І. Слинко, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 669 с.
12. Сучасна українська мова : [підручн. / за ред. О.Д. Пономарева]. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
13. Шевельов Ю. До питання про генезу й природу називних речень / Ю. Шевельов : [підгот. до друку К. Каруник за участі С. Вакулєнка]. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 135 с.
14. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен: Молоде життя, 1951. – 402 с.
15. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : [підручн.] / К.Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 406 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вдовиченко Г. Брат / Г. Вдовиченко // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 5-20.
2. Даниленко В. Увечері після карнавалу / В. Даниленко // Сон із дзьоба стрижа : оповідання. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2007. – С. 320-341.
3. Денисенко Л. Гербарій / Л. Денисенко // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 40-46.
4. Дереш Л. Осінь Мага / Л. Дереш // Пісні про любов і вічність : збірка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
5. Дністровий А. Стінгазета / А. Дністровий // Сніданок на снігу : збірка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – С. 154-166.
6. Жадан С. Атлас автомобільних доріг України / С. Жадан // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 69-81.
7. Забужко О. Тут могла б бути ваша реклама / О. Забужко // Тут могла б бути ваша реклама. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – С. 308-317.
8. Іванцова М. Ключі від ліфта / М. Іванцова. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 288 с.
9. Іздрик Ю. Ігуана / Ю. Іздрик // Таке. – Калуш: Таке-print, 2009. – С. 157-167
10. Ірванець О. Львівська брама / О. Ірванець // Загальний аналіз : оповідання, повість. – Харків : Фоліо, 2010. – С. 60-86.
11. Карпа І. Бог із 62-маршруту / І. Карпа // Історії моїх жінок. – 2014. – Випуск 4. – Режим доступу: <https://www.bookland.com/ukr/periodicals/218/2014/4>.
12. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж / Є. Кононенко // Повії теж виходять заміж : новели. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2006. – С. 6-18.
13. Малярчук Т. Augela aurita(медуза) / Т. Малярчук // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 237-267.
14. Матіос М. Апокаліпсис / М. Матіос // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 268-290.
15. Покальчук Ю. Подорож довкола себе / Ю. Покальчук // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 291-307.
16. Положий Є. Там, де чисто і тихо / Є. Положий // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 308-331.
17. Роздобудько І. Потворка / І. Роздобудько // Гра в пацьорки : оповідання. – К.: Нора-Друк, 2010. – С. 119-130.
18. Сняданко Н. Дідова історія / Н. Сняданко // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 359-369.
19. Ушкалов С. Жесть / С. Ушкалов // Жесть (sho)(r)t stories. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – С. 9-37.
20. Чех А. Doc 1 / А. Чех. – Харків : Фоліо, 2009. – 219 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Шухова – викладач кафедри англійської фонетики і граматики Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Савича Сковороди.

Наукові інтереси: комунікативний синтаксис, стилістичний синтаксис.